

AZ ERDŐ- ÉS FAFELDOLGOZÓ GAZDASÁGOK NYERESÉGÉNEK VIZSGÁLATA

DR. JÁMBOR LÁSZLÓ

Az 1968. évi gazdaságirányítási reform óta a vállalati teljesítmények komplex mutatója a nyereség. Ezért a teljesítményarányos elosztás tökéletesítését célzó munkának mindenkelőtt fel kell tárnia, hogy milyen tényezők hatnak a nyereség alakulására, ezeket a vállalatok milyen mértékben képesek befolyásolni, s majdan véleményt kell tudni mondani arról, hogy a nyereség mennyiben függ a vállalatok jó vagy rossz munkájától, továbbá, hogy a társadalmi és erdészeti érdekeknek megfelelő irányba orientálja-e a vállalati gazdálkodást.

A vállalati nyereség nagyságát és változását befolyásoló tényezők nyereségre gyakorolt hatását vizsgálva lényegében két úton indulhatunk el. Számításokat végezhetünk egyrészt arra vonatkozóan, hogy az adott időszakban a vállalati eredmények alakulásában milyen szerepe volt a termelés mennyiségi változásának és milyen hányad tulajdonítható a jövedelmezőségnek. Másrészt megközelíthetjük a kérdést oly módon is, hogy a vállalatban belüli tevékenységi körök vállalati nyereséghez történő hozzájárulását vizsgáljuk. Elemzéseinkben mind a két irányú számítást elvégeztük. A termelés mennyiségi változását az erdőgazdálkodás (erdőművelés és fahasználat) és a feldolgozás halmozott termelési értékével jellemeztük, míg a jövedelmezőséget az említett tevékenységek üzemági eredménye és halmozott termelési értéke, hányadosaként számítottuk. Azért tartottuk célszerűnek az üzemágak ilyen irányú csoportosítását, mert az erdőgazdálkodásban az eredmények alakulásában az élő- és holtmunka-ráfordítások hatékonyságán túlmenően a természeti adottságok is jelentős szerepet játszanak, a feldolgozásban viszont a természeti feltételekkel csak mint a feldolgozandó saját alapanyag minőségét befolyásoló, továbbá szűkített önköltségen történő átadás esetén a feldolgozás költségeit mérséklő tényezővel kell számolnunk. A számításokból levonható következtetések nagyobb információtartalma miatt a vállalat tevékenységének eredményességét nem a mérleg szerinti nyereséggel, hanem az erdőgazdálkodás és a feldolgozás üzemági eredményeinek együttes összegével jellemeztük. A továbbiakban tehát, amikor vállalati nyereségről beszélünk, mindig az említett üzemágak nyereségösszegét értjük alatta. Tehetjük ezt azért, mert a mérleg szerinti eredmény változása döntően ezen két — az erdőgazdaság vonatkozásában szintetizált — üzemág nyereségének alakulásától függ ($r^2=0,978$). Számításainkat az erdő- és fafeldolgozó gazdaságok 1971—1980. közötti időszakot magába foglaló adatai alapján két részre bontva végeztük. Először a vállalatok összesített adatait vizsgálva közelítettük meg témánkat, majd ezt követően vállalatsoros számításokkal próbáltuk kiegészíteni, s részben igazolni az így kapott eredményeket és az ezekből levonható következtetéseket.

A kérdéses időszakban az erdőgazdaságok nyeresége dinamikusan növekedett. A nyereség és a termelési érték, valamint a jövedelmezőség viszonyát kifejező regressziós egyenlet a következő:

$$Z = 1,94x + 1,175y - 220,532$$

ahol:

- Z = nyereségváltozás (%)
 x = a jövedelmezőség változása (%)
 y = a termelési érték változása (%)

A fenti összefüggésből kitűnik, hogy a jövedelmezőség és a termelési érték azonos mértékű növelése esetén a jövedelmezőség változása több mint másfélszer nagyobb nyereségnövekményt (1,65) eredményez. Ennek ellenére, ha az egyenletben szereplő együtthatókat megszorozzuk a termelési érték és a jövedelmezőség trendjének éves átlagos növekedési ütemet kifejező paraméterével, azt kapjuk, hogy a hetvenes évek nyereségnövekményének 82,1%-a a termelési érték növekedésének a következménye, s csupán a maradék 17,9% vezethető vissza a jövedelmezőség változására. A vállalatok számára tehát ez-igazig jóval könnyebb feladatot jelentett a termelési érték fokozása, mint a jövedelmezőség javítása.

A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy a vállalati nyereség volumenének növekedésében milyen szerepet játszott az erdőgazdálkodás és a fafeldolgozás. Az előzőekhez hasonló módon végzett számításokból kiderült, hogy a nyereségnövekmény 39,2%-a az erdőgazdálkodásból származott, míg 60,8%-a a feldolgozás eredményeinek növekedésére vezethető vissza. Itt azonban mindjárt meg is kell állnunk.

Az eddigi számítások ugyanis mérlegadatokon nyugszanak. A mérlegben viszont az erdőgazdálkodás szűkített önköltségen adja át a feldolgozandó alapanyagot a fafeldolgozásnak. Ennek következtében az erdőgazdálkodás eredményei le-, a feldolgozásé pedig felértékelődnek. A belső alapanyag-átadások piaci áron történő értékelésével megpróbáltuk kiszűrni az ebből származó torzításokat. A kapott eredményeket az 1. táblázatban foglaltuk össze.

A táblázatból kitűnik, hogy a korrekció hatására gyökeresen megváltozik az üzemágak megítélése. Az erdőgazdálkodás belső elszámolás miatt „lecsapolt” nyereségének a megtermelés helyére történő visszajuttatásával a korábbi 39,2%-kal szemben az erdőgazdálkodás adja a nyereségnövekmény 66,5%-át, s csupán 33,5% tulajdonítható a feldolgozásnak. Ez nyomtatékosan felhívja a figyelmet a vállalaton belüli elszámolások fejlesztésének szükségességére. A táblázatból kiemelésre kívánczik továbbá a feldolgozás jövedelmezőségének nyereségnövekményre gyakorolt negatív hatása. Ennek mélyebb elemzése nélkül is megállapíthatunk annyit, hogy ágazatunkban a vertikális kapcsolatok terén nincs minden rendben.

Az üzemági megközelítéstől eltérően, a korrekció a jövedelmezőség és a termelési érték oldaláról végzett számítások üzemági összesített eredményeiben

1. táblázat

A nyereségnövekmény összetevőnkénti bontása (%)

Megnevezés	Erdő- gazdálkodás		Fafel- dolgozás		Együtt	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.
Termelési érték	30,9	37,1	51,2	53,4	82,1	90,5
Jövedelmezőség	8,3	29,4	9,8	-19,9	17,9	9,5
Együtt	39,2	66,5	60,8	33,5	100,0	100,0

(1. mérlegadatokon számolva; 2. a belső átadásokat piaci áron értékelő korrigált adatokkal számolva.)

nem okozott lényeges változást. A két tényező közül továbbra is a termelésé a meghatározó szerep.

Mivel számításainkat folyó áron végeztük, jogosan felvetődhet az a kérdés, hogy a termelési értéknövekmény mekkora hányada vezethető vissza a fatermékek árváltozására. Közelítő számításaink szerint az árváltozások hatása a vizsgált időszakban 30—35%-ra tehető. A termelési érték növekedésének nagyobb részét tehát (65—70%) a termelés volumenének növekedése és a termelési szerkezet értékesebb termékek javára történt módosulása adta.

Az utóbbi évek értékesítési gondjai, továbbá a fatermesztés ökológiai következményeinek a jövő erdőgazdálkodás érdekében történő fokozott betartása azonban arra figyelmeztet bennünket, hogy a termelési érték további növelésének feltételei — elsősorban az erdőgazdálkodás oldaláról, ami természetesen kihat a feldolgozásra is — egyre inkább bezárulnak. Eredményeik javítását tehát elsősorban jövedelmezőségük és hatékonyságuk fokozásával kell elérniük vállalatainknak, melynek legjárhatóbb útja a ráfordítások racionalizálásán túlmenően a termékszerkezet és a termékek paramétereinek piaci igényekhez történő igazítása. Úgy gondoljuk, hogy ágazatunkban mind a költséggazdálkodás, mind pedig a piaci igényekhez történő alkalmazkodás terén van még tartalék.

Az eddig ismertetett vizsgálatok feltárták, hogy az EFAG-ok átlagában milyen tényezők hatottak a nyereség változására, de nem nyújtottak információt arra vonatkozóan, hogy hogyan alakultak a vállalatok közötti nyereségkülönbségek. Számításainkat ebbe az irányba folytattuk tovább. (Megjegyezzük, hogy a mérleg és a korrigált adatok alapján a vállalatok közötti jövedelemkülönbségek és ezek okainak feltárása érdekében végzett számítások lényegében azonos eredményre vezettek. A továbbiakban ezért csak a mérlegadatokra épülő vizsgálatokról számolunk be.)

Megállapítottuk, hogy a vizsgált időszakban a vállalatok közötti nyereségkülönbségek nőttek (2. táblázat).

A táblázatból kitűnik továbbá, hogy a vállalati eredmények differenciálódása a fafeldolgozásra vezethető vissza, melynek relatív szórása az esetek nagy többségében számottevően meghaladja az erdőgazdálkodás hasonló értékeit. Megpróbáltuk kimutatni, hogy ebben milyen szerepe van a jövedelmezőség és milyen a termelési értékkülönbségek változásának (3. táblázat).

A jövedelmezőség és a termelési volumen relatív szórásértékeit áttekintve, első megállapításként adódik, hogy a fafeldolgozásban tapasztalható, vállalatok közötti különbségek e vonatkozásban is meghaladják az erdőgazdálkodás hasonló értékeit. Az erdőgazdálkodás tehát mind a nyereségvolumen, mind a jövedelmezőség és a termelési érték tekintetében a feldolgozásnál kiegyensúlyozottabb üzemágnak tekinthető.

A táblázatból kitűnik, hogy a két üzemág együttes eredményének differenciálódása, a jövedelmezőségi különbségek stagnálása mellett, a termelési érték differenciálódására vezethető vissza. Ahhoz, hogy ez a megállapítás mara-

2. táblázat

A vállalati és üzemági nyereség relatív szórásértéke (%)

Megnevezés	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	Éves átl. változás
Erdőgazdálkodás	47,5	50,7	54,1	55,9	55,3	45,1	49,8	44,9	51,6	40,8	—0,78
Fafeldolgozás	58,9	58,2	52,3	51,3	62,6	57,4	70,3	67,5	70,6	62,8	1,51
Együtt	33,6	37,3	37,1	36,6	35,0	39,9	45,6	46,4	55,2	45,3	1,87

A nyereséget meghatározó főbb tényezők relatív szórásértéke (%)

Megnevezés		1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	Éves átl. változás
Jövedelmezőség	Erdőgazd.	32,3	27,7	31,8	27,8	29,9	31,0	42,8	28,3	22,4	20,7	-6,8
	Fafeldolg.	30,7	33,0	33,5	32,4	33,7	34,7	43,2	35,3	28,8	29,0	0
	Együtt	20,2	18,4	14,8	15,8	17,3	15,0	44,4	19,3	16,8	16,8	0,4
Term. érték	Erdőgazd.	33,5	34,2	34,6	38,1	38,4	38,2	39,2	37,5	39,4	40,5	0,7
	Fafeldolg.	67,0	66,5	65,5	64,2	68,9	67,2	68,1	66,9	63,8	77,6	0,6
	Együtt	41,0	41,0	41,8	40,6	43,3	45,4	46,8	47,3	46,8	49,8	1,0

déktalanul megállja a helyét a jövedelmezőség éves átlagos változást mutató értékéhez egy megjegyzést kell tennünk. A 0,4-es együttható a számsorban szereplő 1977. évi adat következménye, amely viszont egyetlen vállalat jövedelmezőségének nagymértékű visszaesésére vezethető vissza. Ha az 1977. évi relatív szórásérték meghatározásakor ettől az egy vállalattól eltekintünk, a 44,4%-os relatív szórás 25%-ra változik, s a trendegyenlet évi átlagos változást mutató értéke 0,04-re módosul. A jövedelmezőségek különbségei a vizsgált időszakban vállalati szinten tehát nem változtak.

A feldolgozás nyereségének vállalatok közötti differenciálódása az előbb elmondottakkal azonos okokra — stagnáló jövedelmezőség mellett differenciálódó termelési érték — vezethető vissza. Más a helyzet az erdőgazdálkodással. Itt a termelés differenciálódása együtt járt a jövedelmezőségi különbségek csökkenésével. Mivel azonban a jövedelmezőség nivellálódása jóval meghaladta a termelés differenciálódásának mértékét, a nyereség vonatkozásában a különbségek csökkenésének tendenciája érvényesült.

Vállalatsoros vizsgálataink végső következtetése tehát, hogy a fafeldolgozás előtérbe kerülése differenciálta a vállalati teljesítményeket, és az — a feldolgozás nyereségváltozására gyakorolt hatásához hasonlóan — a termelési értékkülönbségek eltérő ütemű növekedésére vezethető vissza.

A munka szerinti elosztás fejlesztésének egyik leglényegesebb kérdése a teljesítményértékelés realitásának fokozása. Eddigi vizsgálataink fényt derítenek arra, hogy a hetvenes években mely tényezők voltak leginkább hatással a nyereség alakulására. Az elemzéseket a továbbiakban üzemi szinten célszerű folytatni annak feltárása érdekében, hogy az üzemi eredményre, a jövedelmezőségen és a termelési értéken kívül — melyek a nyereséghez hasonlóan még mindig szintetizáló mutatók — milyen egyéb tényezők vannak még hatással. Ezáltal olyan ismeretekhez juthatunk, melyek birtokában megalkotottabbá tehetjük a vállalati teljesítményértékelés jelenlegi rendszeréről alkotott véleményünket.

A lapban megjelent tanulmányok szerzői: Borovits Ferenc társasági főmérnök, Szob; Czebei Sándor vezérigazgató, Balatonfelvidéki EFAG, Keszthely; dr. Jámber László tud. munkatárs, ERTI, Sopron; Kiss Tóth Tamás ny. csemetekertkezelő erdőész, Tolna; Kosztka Miklós egyetemi adjunktus, EFE, Sopron; Pajor János igazgató, ÁG, Devecser; Péti Miklós társaságvezető, Zirc; Rada Antal osztályvezető, MÉM EFH, Budapest; dr. Simon József erd. főmunkatárs, Mgtisz Vas m. Szövet-sége, Szombathely; Szántó András erdőmérnök, Balatonfelvidéki EFAG, Keszthely; Tóth Katalin tud. munkatárs, EFE, Sopron; dr. Váradi Géza hivatalvezető-helyettes, MÉM EFH, Budapest.